

მ. ჯავახიშვილისა და კ. გამსახურდიას პოლემიკა ენობრივ საკითხებზე

გიორგი გოგოლაშვილი

თსუ არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

e-mail: gel.tam@mail.ru

<https://doi.org/10.52340/lac.2022.780>

ჩვენ მოვლენებს ვაფასებთ ქართულ ენასთან მიმართებით. კლასიკოსთა ურთიერთობებსაც ამ კუთხით განვიხილავთ...

XX საუკუნის დასაწყისში ქართულ მწერალთა დიდ ოჯახს ორი პროზაიკოსი შეემატა - მიხეილ ჯავახიშვილი და კონსტანტინე გამსახურდია; ორი კლასიკოსი მწერალი... საკმაოდ რთული ენობრივი სიტუაციაა საქართველოში. მიხეილ ჯავახიშვილი, როცა შექმნილ ენობრივ ვითარებას შეაფასებს, დაწერს: „აქ კი უდიდესი ამოცანაა **ენის დაწმენდა**, და ამ საქმის პირველი მეთაური ქართველი მწერალი უნდა იყვეს, ხოლო ამ უკანასკნელს რომ შეეძლოს სხვათა მხილება, ჯერ თვით უნდა განიკურნოს” [ჯავახიშვილი, 2001, 626].

და ამ საქმის მეთაურობა თვითონ იტვირთა... მალე კონსტანტინე გამსახურდია ამოუდგა მხარში...

მიხეილ ჯავახიშვილისა და კონსტანტინე გამსახურდიას ერთობა ის ძალა იყო, რომელმაც შეძლო XIX საუკუნის ტრადიციული ენობრივი მაგისტრალური ხაზი ღირსეულად გაეგრძელებინა XX საუკუნეში...

ჩვენ გვახსოვს XIX საუკუნე: ქართული კულტურის, ქართული ენის თაობაზე პოლემიკები: ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს შორის; აკაკისა და იაკობ გოგებაშვილს შორის... და XX საუკუნის ქართველი მკითხველი არის მოწმე კონსტანტინე გამსახურდიასა და მიხეილ ჯავახიშვილის პოლემიკისა...

შევეცდებით წარმოვაჩინოთ საპოლემიკო პრობლემები და პოლემისტებიც... ჩვენი რწმენით, ეს იყო კლასიკური მაგალითი იმგვარი პოლემიკური კულტურისა, უახლოეს წარსულში რომ დაედო სათავე: „ვეფხისტყაოსნის” თემაზე ილია ჭავჭავაძესთან პაექრობის დროს აკაკი წერეთელმა პოლემიკისათვის სამი ძირითადი პრინციპი გამოყო:

1. საპოლემიკო, სადისკუსიო საგნის, თემის ღირებულება („რუსთაველის დიდი ვინმეობა”);
2. მოპაექრის ღირსება; უნდა ღირდეს მასთან კამათი („ბატონ ჭავჭავაძის ღირსება”);

3. საკუთარი თავის ღირსებისა და პასუხისმგებლობის შეგრძნება („საკუთარი თავის პატივისცემა“) [უფრო ვრცლად: გ. გოგოლაშვილი, 2020, 45]...

ეს სამი ძირითადი პრინციპი, რომლებზეც აიგო XIX საუკუნის ცნობილი პოლემიკები, გახდა საფუძველი მ. ჯავახიშვილისა და კ. გამსახურდიას პაექრობისა.

კ. გამსახურდია ერთგან საუბრობს, რომ არაერთი „მწერლისათვის მითქვამს საქებარი სიტყვაო... თავათ ჯავახიშვილისთვისაც მათ შორის. მე მას ვუსურვებ წარმატებას და ჩვეული მხნეობით ჩვენთან ერთად დიდხანს ბრძოლას... ეს პატივისცემა არ უნდა გვართმევდეს ურთიერთის მიმართ კრიტიკის უფლებას“ [კ. გამსახურდია, 1965, 406]...

ერთ-ერთი პოლემიკის გახსენებისას მოგვიანებით კ. გამსახურდია მ. ჯავახიშვილზე იტყვის: „მან ჩემი ამხანაგური შენიშვნები უკლებლივ გაიზიარა, ბოლოს ასეთი კალამბურით მიპასუხა: „ზოგი დიდს აიკიდებს და ზოგიც პატარასო“.

მე ამის გამო უბრალო საყვედურიც კი არ მიკადრებია მიხეილ ჯავახიშვილ-ლისათვის... ლიტერატურული ბრძოლა ასე უნდა წარიმართოს“ [კ. გამსახურდია, 1965, 549].

მსგავსი კომენტარი მიხეილ ჯავახიშვილსაც გაუკეთებია: „ეხლა კ. გამსახურდიას ნალაპარაკვეს უნდა მივადგე. მე საკმაოდ ვაფასებ მის აზრს. მოზრდილი მწერალია და ამიტომ გულდასმით მოვისმინე“ [მ. ჯავახიშვილი, 2001, 758]...

სადავო ამ ბუმბერაზ მწერლებს ლიტერატურული საკითხებიც ჰქონდათ, მაგრამ მე ქართული ენა მაინტერესებს...

XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს ქვეყნის პარტიულმა ხელისუფლებამ დაიწყო საუბარი, რომ „ქართული ენა ჩვენს თვალწინ მახინჯდებაო“... ეს საკითხი განხილვის თემა გახდა მწერალთა ყრილობაზეც. კონსტანტინე გამსახურდია ვრცელი მოხსენებით გამოდის ამ ფორუმზე და ამბობს, რომ მდგომარეობის გამოსასწორებლად, ამღვრელი ქართული მეტყველების ერთ ყალიბში მოსაქცევად „აუცილებელია „მართლწერის კონფერენციის“ მოწვევა – მწერლებისა და ენათმეცნიერების კონფერენციისა;“ ამ კონფერენციაზე დიდი ენერჯის გაღება დასჭირდება ქართულ მწერლობას“ და ასევე: “ქართული ენის ოსტატებმა შესაფერისი მასალა უნდა დააგროვონ და გამოაქვეყნონო“ [კ. გამსახურდია, 1967, 200]. ამ საკმაოდ ვრცელ წერილში, ბოლოს, „კონფერენციის სახელმძღვანელო იდეებიც“ წარმოადგინა [კ. გამსახურდია, 1967, 206-207].

იმდროინდელ ენობრივ ვითარებას საქართველოში უმძიმესად აფასებს ჯავახიშვილიც: „ქართულ ლიტერატურულ ენას ქართველი ინტელიგენცია ჰქმნიდა და ეხლაც იგივე ჰქმნის, მაგრამ თუ რამ ირყვნება და ლპება ესეც უმეტესად მასვე უნდა მიეზღოს. უფლებაც მისია და პასუხისმგებლობაც“... და შემდეგ ახასიათებს ინტელიგენციის ქართულს: „ამ ინტელიგენციის საკმაოდ დიდი ნაწილი თითქოს დამუნჯდა. ენას უკიდებს, ბორძიკობს, წამებით ეძებს სიტყვას, ძლივს პოულობს, უმაღვე ჰკარგავს და ისევ ეძებს, მუდამ ეძებს. მისი ქართული გახმა, მოიკრუნჩხა, დაიხლართა, დამძიმდა, აღარც ძველი ნათელობა შერჩა, არც გამჭვირვალეობა, არც მკაფიობა და მოქნილობა. რაც ხუთი სიტყვით ითქმის, ათიც ძლივსღა ჰყოფნის“ [მ. ჯავახიშვილი, 2001, 701]...

და ამ მსჯელობას მოსდევს საკმაოდ ვრცელი ნუსხა (15 გვერდზე!) „დამახინჯებული ქართულისა“ შესაბამისი კომენტარებითა და შეფასებებით, მაგრამ ზემოწარმოდგენილ იდეას „მართლწერის კონფერენციის“ მოწვევისას არ ეთანხმება:

„დაირღვა საერთო გრამატიკა, დაიშალა მთლიანი ქართულიც და მისი აღდგენისათვის, ზოგის აზრით, საჭიროა მოწვევა ენის მცოდნეთა კონფერენციისა. ჩემი რწმენით, კონფერენციის მოწვევა ნაადრევია“ [მ. ჯავახიშვილი, 2001].

მ. ჯავახიშვილი საკმაოდ ვრცლად მსჯელობს და ასაბუთებს თავის თვალსაზრისს: „დღევანდელი ქართული ჩვენს თვალწინ სდულს და ყალიბდება“. და ეს პროცესი დუდილისა სანამ არ განელდება, „სანამ არ გადაიხარშება და ერთ ყალიბში გამოიჭედება“, მანამ საშიშია ხელოვნური ჩარევა. მართალია, „ზოგჯერ საჭირო არის, რომ კანონი წინ უძღოდეს ფაქტს. მაგრამ ძალიან სახიფათოა, თუ ენის დარგშიც კანონმა გაუსწრო ფაქტს“ [მ. ჯავახიშვილი, 2001, 717]....„მე დარწმუნებული ვარ, რომ ათიოდე წელიწადში, შეიძლება უფრო ადრეც, სადავოს უმეტესი ნაწილი თავისთავად გადაწყდეს და კონფერენციის მოწვევასაც მაშინლა ექნება აზრი და გამართლება“ [მ. ჯავახიშვილი, 2001, 717].

როგორც ჩანს, მიხეილ ჯავახიშვილის თვალსაზრისს მხარი ენათმეცნიერებმაც დაუჭირეს...

კ. გამსახურდიასთვის პრინციპულად მიუღებელი აღმოჩნდა მ. ჯავახიშვილის აზრი: „უნდა მოგახსენოთ, მე სავსებით არ ვიზიარებ ბელეტრისტ მ. ჯავახიშვილის მოსაზრებას, თითქოს დღეს ქართულ ენაში არსებულ დუდილს ათეული წლით დავუცადოთ და ქართულ სიტყვას ყალიბი მერმე მივცეთო... არ არის სწორი მ. ჯავახიშვილის ანალოგია: „უცხოეთის აკადემიები მხოლოდ მაშინ დააკანონებენ ამა თუ იმ სიტყვას ან ფორმას, როცა ის მტკიცედ მოიკიდებს ფეხს სინამდვილეში“. უცხოეთის აკადემიის ტრადიციას ვერც ჩვენი კონფერენცია ასცდება, მაგრამ თუ მ. ჯავახიშვილს ფრანგული ან გერმანული სამეცნიერო აკადემიები აქვს მხედველობაში, აქ ქართული ენის ბედი მოსატანი არ არის“ [გამსახურდია, 1967, 202].

კ. გამსახურდიას მთავარი არგუმენტი ამ მსჯელობაში ის არის, რომ ქართული ენის ბედი ბოლო ასწლეულში განსხვავებული იყო ევროპული ენების ბედისაგან... ცხადია, იცის კ. გამსახურდიამ, რას ამბობს და რატომ, მაგრამ კონფერენციის იდეა ნაჩქარევად მიიჩნის და, ალბათ, მართებულადაც...

მიხეილ ჯავახიშვილი კი საკითხს უფრო ფართო თვალთახედვით ხედავს: „ენა ერთი ბურჯთაგანია ჩვენი კულტურისა. მაგრამ მარტო მწერალსა და მეცნიერს არ შეუძლია მისი შენახვა და გამდიდრება. ეს უღელი თუ განძი მთელი ხალხის საზიდავია. ამიტომ ყოველი შეგნებული მოქალაქე მოვალეა თავისი ენა კულტად გადააქციოს და მისი ცოდნა-შესწავლა უპირველეს ვალად გაიხადოს“ [ჯავახიშვილი, 2001, 713]...

მოკლედ: თანხმდებიან, რომ საჭიროა ქართული ენის ნორმებისთვის აქტიური ზრუნვა, თუმცა ამ მიზნის განხორციელების გზებს ხედავენ სხვადასხვაგვარად...

* * *

1933 წლის 24 აპრილს მწერალთა კავშირმა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანის „არსენა მარაბდელის“ გამო მოაწყო საჯარო დისკუტი. როგორც ჩანს, ამ დისკუტზე მთავარი მოვლენა

კ. გამსახურდიასა და მ. ჯავახიშვილის პაექრობა იყო. დისპუტის შესახებ გამოქვეყნებულ წერილს („ჩემი პასუხი“) მ. ჯავახიშვილი ასე იწყებს: “მომხსენებლად ს. ხუნდაძე გამოვიდა. ხოლო კამათში სხვათა შორის კ. გამსახურდიამაც მიიღო მონაწილეობა... ამიტომ ჩემს საპასუხო წერილში მე ხუნდაძისა და გამსახურდიას საჯარო ნათქვამს ვგულისხმობ” [ჯავახიშვილი, 2001, 754].

დისპუტზე თავისი გამოსვლის ტექსტი კ. გამსახურდიამაც გამოაქვეყნა („არსენა მარაბდელის“ ირგვლივ)... ოპონენტი წინასწარ აფრთხილებს მსმენელს: „...ყოველი მწერალი ისე წერს, როგორც საუკეთესოდ მიაჩნია, მაგრამ მე ვფიქრობ, აქ ჩემს გამოსვლას აქვს მეგობრული რჩევის ხასიათი მეორე გამოცემისთვის” [გამსახურდია, 1965, 353].

ენობრივი თვალსაზრისით კ. გამსახურდიას ძირითადი შენიშვნა ეს არის: „სიტყვის მრავალრიცხოვნობა სჩანს „არსენაში“... მე მივაქცევ თქვენს ყურადღებას ასეთ რამეს: ავტორს აქვს თვისება ფრაზისა, მას აქვს ერთგვარი გალავანიზირებული ძალა ფრაზის მოქნევისა, მაგრამ არა აქვს ხატოვანება სიტყვისა, ამიტომაც იმეორებს ანდაზებს, ხალხურ თქმებს. მიხეილ ჯავახიშვილი „მართალი აბდულას“ ავტორია, სადაც სიტყვის ეკონომია ნათლად ჩანს, მწერალი სიტყვას ისე უნდა უფრთხილდებოდეს, როგორც ძუნწი ოქროს” [გამსახურდია, 1965, 355]. ესაა მთავარი შენიშვნა ენობრივი ხასიათისა. ცალკეულ გამოთქმებსაც უწუნებს; საბოლოო დასკვნა ასეთია: „სიტყვამრავლობა არასოდეს არაა ოსტატობის დადებითი ნიშანი. სიტყვის სიმცირეში გამოიხატება ოსტატის ღირსება” [გამსახურდია, 1965, 355].

ამ შენიშვნის პასუხად მ. ჯავახიშვილი წერს: „კ. გამსახურდია მირჩევს, სიტყვა მოკლედ მოჰკვეცე, ძუნწად გამოიყენო. ვერ დავუჯერებ, მე გაშლილი, სავსე, ფერადოვანი სიტყვა მიყვარს... ნაჭარბევად ძუნწი სიტყვა იმ უფრთო და უფეხო ფრინველს ჰგავს, რომელიც ვერც გაფრინდება. ამ რეცეპტმა ბევრი დააგონჯა და მე ვერ გამაბრიყვებს” [ჯავახიშვილი, 2001, 759].

როგორც ჩანს, დისპუტზე გამოთქმული შენიშვნების ნაწილი კ. გამსახურდიამ დაბეჭდილ ტექსტში არ შეიტანა, მათზე პასუხი კი მ. ჯავახიშვილის საპასუხო წერილში არის გაცემული: „კ. გამსახურდიამ დამიწუნა: „ჩაულაპარაკა“, „ჩაულიმა“, „ჩაურბინა“, „ცხენიდან გადმოხრილი არსენა“, „ცხენის ფეხებთან ჩაექანა“, „უმფროსი“, „უნცროსი“, „შორს მოისროლა“, „ბანაკი აიზღარბა“, „ცხენი დააოთხა“ და ამგვარი... სრულებით არ მესმის“... და ავტორი საკმაოდ ვრცლად მსჯელობს ამ ფორმათა მართებულობაზე და დაასკვნის, რომ „ნამდვილი ხალხური ქართულია და ნუ მედავებთან“... „რაც შეეხება „აიზ-ღარბა – აზღარბებულს“ – ეს სიტყვა მე შემოვიღე და უკვე ფეხს იკიდებს, ე. ი. იმარჯვებს” [მ. ჯავახიშვილი, 2001, 759].

როგორც ჩანს, მ. ჯავახიშვილის პასუხები კონკრეტულ შენიშვნებზე დამაჯერებელი იყო კ. გამსახურდიასათვის, ამიტომ აღარ შეიტანა დაბეჭდილ ვარიანტში, თუმცა... მოგვიანებით (1960 წელს) ეს პაექრობა გაიხსენა კ. გამსახურდიამ: „ამ ოციოდე წლის წინათ საჯაროდ ირჩეოდა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანი – „არსენა მარაბდელი“. მე იგი შევაქე მრავალ ღირსებათა გამო, დაახლოებით 192 შენიშვნა მივეცი ავტორს... მან ჩემი ამხანაგური

შენიშვნები უკლებლივ გაიზიარა... ლიტერატურული ბრძოლა ასე უნდა წარიმართოსო” [გამსახურდია, 1965, 549] – დასძენს ბოლოს...

პოლემიკა გრძელდება...

1936 წლის 23 ოქტომბერს მწერალთა კავშირში გაიმართა საჯარო განხილვა კ. გამსახურდიას რომანისა „მთვარის მოტაცება“. მომხსენებელი ყოფილა ბესარიონ ჟღენტი. როგორც მოსალოდნელი იყო, პაექრობაში მონაწილეობს მიხეილ ჯავახიშვილიც, რომელ-მაც თავისი გამოსვლა ასე დაამთავრა: „დიდად უნდა მივესალმით კონსტ. გამსახურდიას, რომელმაც ესოდენი ჯაფა გასწია და მშვენივრად დაწერილი რომანი მოგვცა“. რეცენზიის ბოლოს რამდენიმე ენობრივი შენიშვნაა წარმოდგენილი („რამდენიმე სიტყვა კ. გამსახურდიას სინტაქსზე“):

– „კ. გამსახურდიას აქვს ბიბლიურ-მატიანისებური სტილი, რაც აძნელებს 750 გვერდიან რომანის კითხვას“;

– „სიყვარულის სურათებიც კი ბიბლიურად არის მოხატული; რომანი დატვირთულია აგრეთვე ორნამენტებით. სახეები ზოგ ადგილას არქაულია. მკითხველს აუცილებლად დასჭირდება ლექსიკონის მოხმარება“.

– „ზოგიერთ შედარებათა გასაგებად კ. გამსახურდიას მოაქვს მივიწყებული სიტყვები, რომლის გაცოცხლება მისაღებია, მეორე მხრივ, მას ახასიათებს გაბედული ნეოლოგიზმები. როდესაც საგნის გამოსახატავად არსებობს ერთი ან ორი სიტყვა, ზედმეტია მესამის სესხება გერმანულიდან ან ფრანგულიდან ამავე ცნების გამოსახატავად“ (წერილები, 876)...

ცხადია, ლიტერატურული თვალსაზრისითაც არაერთი შენიშვნაა გამოთქმული (სხვათაშორის ისიც, რომ შვილის მიერ მამის მოკვლა არადადამაჯერებლადაა აღწერილი...).

კონსტანტინე გამსახურდიას საპასუხო გამოსვლაში ძირითადი ყურადღება მიხეილ ჯავახიშვილის შენიშვნებს მიექცა: „მე მეგონა, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი აქ გამოიტანდა უშველელელ თაბახ ქალაღდს და აუარებელ შეცდომებს მომიძებნდა“...და ისევ კეთილგანწყობის დეკლარირება: „მ. ჯავახიშვილთან ბევრი რამ სადავო მაქვს, მაგრამ ბრძოლა კი არ უნდა იყოს კინკლაობის ბაზაზე აშენებული, არამედ ამხანაგური გაკამათების საფუძველზე“ [გამსახურდია, 1965, 397]... ისევ ზოგადი შეგონება: „მე მიყვარს ქართული სიტყვა, ჩვენ ყველა ერთ ძუძუს ვწოვთ, მისმა სიყვარულმა შეიძლება ზოგჯერ გაგვახელოს და ერთმანეთს ვაწყენინოთ, მაგრამ მოკლე ხანში უნდა დაგვავიწყდეს, რადგან ეს საერთო საქმეა“ (იქვე). დიახ, ზოგადი და სახელმძღვანელო შეგონება!...

ეს წანამძღვრები სწორედ იმაზე მეტყველებს, თუ რა დიდი ავტორიტეტი იყო მ. ჯავახიშვილი კ. გამსახურდიასათვის... მერე სხვა საკითხებზე საუბარი, სხვა გამოსვლებზე და... ისევ მიხეილ ჯავახიშვილზე:

– „ახლა ამხანაგ მიხეილს უნდა მივადგე. მე მართალი გითხრათ, მიხეილისაგან მოველოდი უფრო მაგარ გამოლაშქრებას და არა ისეთს, როგორიც მე მოვისმინეო“, – ამბობს კ. გამსახურდია და განაგრძობს: – „მთავარი ის არის, რომ მიხეილი იძულებული არის სხვადასხვა მოსაზრებებით ჩემი ენობრივი პოზიციების წინააღმდეგ გაილაშქროს. მე არ ვიტყვოდი, რომ მას იმდენი ცოდნა არა ჰქონდეს, რომ ჩემი ენობრივი შეცდომები გამომამჟღავნოს, მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ მიხეილის თვალსაზრისი ენის შესახებ არა

დგას სწორ პოზიციაზე და მისი გამოსვლა და რაღაც კომპოზიციებზე საუბარი არ არის სწორი” [გამსახურდია, 1965, 399].

ჩვენ ქვევით ვისაუბრებთ ამ ორ კლასიკოსს შორის კიდევ ერთ პაექრობაზე, რომელიც 1934 წელს გამართულა; ეს ტონიც და თემატიკაც, როგორც ეტყობა, იმ პაექრობის გამოძახილიცაა: კ. გამსახურდია – „მიხეილს არამც და არამც არ მართებს, რომ კომპოზიციის საქმეში რაიმე მასწავლოს, იმიტომ რომ მას აქვს გეზი, ის გეზი, რომლის შესახებაც მე არ ვლაპარაკობ. გარდა ამისა, მიხეილს არ ეყოფა ის ესთეტიკური კულტურა, რამდენიც საჭიროა. მიხეილი არის გამგრძელებელი იმ ტრადიციისა ქართულ მწერლობაში, რომლის შესახებ სერგო კლდიაშვილმა, ტიციან ტაბიძემ და სხვებმა საკმაოდ ბევრი სთქვეს”.

მ. ჯავახიშვილი – გვითხარით, ვისი გეზი არის ეგ”.

კ. გამსახურდია – „მე თქვენ, პირადად ჩემო მიხეილ, პატივსა გცემთ, მაგრამ უნდა აღვნიშნო, რომ თქვენ XX საუკუნის ლიტერატურაში ცდილობთ შემოიტანოთ XIX საუკუნის ხალხოსნების ნარჩენი. თქვენ უეჭველად დიდი დამსახურება გაქვთ ქართულ მწერ-ლობაში, მაგრამ ხშირად ცდებით როგორც ოსტატი. ქართული ენის ის საკითხები თქვენ რომ ბრძანეთ, კავთისხეური ამბის გამო დაუშვებელია” („კავთისხეური ამბავი” სწორედ 1934 წლის პოლემიკიდან მოდის... – გ. გ.).

კ. გამსახურდია – „თქვენ მალაქია ტოროშელიძე გმფარველობთ და ამიტომ ლაპარაკობთ ასე. და რომ ეს ასეა, ეს დაამტკიცა დღევანდელმა დისკუსიამ. მე საქართველოში არ დამიტოვებია არც ერთი მტკაველი მიწისა, რომ ფეხით არ მომევიდოს, ყური არ დამეგდოს ქართული დიალექტისათვის, თქვენი განცხადება, რომ მოდით და კავთისხევაში ისწავლეთ ქართულიო”...

მ. ჯავახიშვილი – „მე განვაცხადე, თქვენ თქვენებური კუთხური იცით და სხვა კუთხურიც ისწავლეთ-მეთქი... გამსახურდიას გაუვლია და უსწავლია. მაშასადამე ეს მას არ შეეხება და რის გამო არის ასე აღელვებული?”

კ. გამსახურდია – „მაშასადამე, ენობრივ პოზიციაში თუმცა ჩვენ ერთმანეთს ბევრ რამეში ვეთანხმებოდით, მაგრამ თქვენ წამოაყენეთ დებულება, რომ ქართული მარტო კავთისხევაში ისწავლებაო. მე ვამბობ, რომ ქართული ენა ისწავლეთ კავთისხევაშიც, ჭრებალოშიც, ზუგდიდშიც და ოზურგეთშიც”...

მ. ჯავახიშვილი – „მე რვა წლის წინათაც დამიწერია და იგივე იდეა გამომითქვამს”...

კ. გამსახურდია – „ქართულ ლიტერატურას აქვს ერთი მაგისტრალური ხაზი, ეს ხაზი არის რუსთაველის, მერჩულის, გურამიშვილის, ორბელიანის საერთოდ და ამ ხაზით მივდივართ ჩვენ იმიტომ, რომ კუთხური ქართულის და პროვინციული ქართული ლიტერატურის ამბავი უკვე გათავდა”.

მ. ჯავახიშვილი – „ორბელიანებით არ გათავდა!...”

ამით დასრულდა პაექრობა ამ ორი კლასიკოსისა. ამჯერად გამოსვლის ბოლოს კ. გამსახურდიამ თქვა: „მწერალი ასწორებს თავის შემოქმედებას არა იმავე წიგნში, არამედ შემდეგ წიგნებშიო” და სწორედ შემდეგ გამოცემაში გასწორდა მიხეილ ჯავახიშვილის ერთ-ერთი მთავარი შენიშვნა ლიტერატურული ხასიათისა, რაც შვილის მიერ მამის მკვლელობის არადამაჯერებლობას შეეხებოდა...

აქ წარმოდგენილი „დიალოგი“ კ. გამსახურდიას წერილიდან – „მთვარის მოტაცების“ გამო” აღვადგინეთ [გამსახურდია 1965, 397-400].

* * *

გასული საუკუნის 30-იან წლების დასაწყისში დაიწყო მოძრაობა, სალიტერატურო რუსული ენის სიწმინდის დასაცავად, ცნობილი მწერლის მაქსიმ გორკის თაოსნობით. სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს ყველას, ვინც სალიტერატურო რუსულს პროვინციალური სიტყვებით ამახინჯებდა... იმდროინდელი „ზოგადი წესიდან გამომდინარე“, ეს „ლაშქრობა“ ჩვენშიაც გამოცხადდა...

1934 წელს მწერალთა კავშირში გაიმართა დისკუსია სალიტერატურო ქართული ენის თაობაზე. ეს დისკუსია სწორედ „მოსკოვური მოძრაობის“ გამოძახილი იყო. მოხსენება მაღაქია ტოროშელიძეს გაუკეთებია. ამ დისკუსიის თაობაზე მოგვითხრობს ქეთევან ჯავახიშვილი თავის წიგნში „მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრება“ [გამომცემლობა „მერანი“; 1991, გვ. 221-226]. ჩვენც ამ გამოცემას ვემყარებით.

ქ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მძაფრი დისკუსია გაიმართაო. მთავარი ისევ კონსტანტინე გამსახურდიასა და მიხეილ ჯავახიშვილის დაპირისპირება ყოფილა. დისკუსიაზე წარმოთქმული სიტყვა კ. გამსახურდიას დაუბეჭდავს „სალიტერატურო გაზეთში“. სამწუხაროდ, გაზეთის ეს ნომერი ვერ მოვიძიეთ (კომპლექტში არ აღმოჩნდა), ამიტომ ვიმოწმებთ ქ. ჯავახიშვილის წიგნიდან [ქ. ჯავახიშვილი, 1991]. როგორც ჩანს, დისკუსიაში მონაწილეობა მიუღია აკაკი ჭყონიას – „ელხის“ (ენის, ლიტერატურისა, ისტორიისა და ხელოვნების ინსტიტუტის) დირექტორს, რომლის პოზიციაც, ეტყობა, კ. გამსახურდიას მხარეს იხრებოდა... მ. ჯავახიშვილის საპასუხო წერილში დ. დემეტრაძეცაა მოხსენიებული – მწერალთა კავშირის მაშინდელი თავკაცი; მისი პოზიცია, როგორც ჩანს, კ. გამსახურდიას საპირისპირო იყო („ის მკაცრად აკრიტიკებს გამსახურდიას თავისი ასეთი გამოსვლის გამო“ – წერს ქ. ჯავახიშვილი).

მ. ჯავახიშვილის საპასუხო წერილი „სალიტერატურო გაზეთს“ არ დაუბეჭდავს, მწერლის არქივმა შემოგვინახა. „ამ წერილის პირველი ხუთი გვერდი დაკარგულია“; ხელნაწერზე მიუწერია მ. ჯავახიშვილს: „დასაწყისი დემეტრაძემ დამიკარგა, არ დაბეჭდეს, 1934 მ.ჯ.“: არდაბეჭდვის მიზეზებზე არაფერია თქმული...

მაშ ასე: კ. გამსახურდიას პოზიციას საგაზეთო წერილიდან მოვიყვანთ, მ. ჯავახიშვილისას – ხელნაწერიდან. ჩვენთვის, როგორც ვთქვით, ორივეს წყარო ქეთევან ჯავახიშვილია: კონსტანტინე გამსახურდია: „სავსებით მიუღებელია ჩემის აზრით ამხ. მ. ჯავახიშვილის გეზი... საქართველო მართო ქართული არც არასოდეს ყოფილა და ნურც იქნება ნურასოდეს. ქართული ენა ორი ელემენტის შეუღლებამ წარმოშვა: ქართველურ და ლაზურ-მეგრული კილოკავების შედეგებამ. ეს მუდამ უნდა გვახსოვდეს...“ (აქ გაზეთზე მიუწერია მ. ჯავახიშვილს – „შედეგად ხონური კილო მოგვცა“).

– „ვინ მიჩქმალა ქართული ენის ორი ათასწლიანი ხანდაზმულობა? ასეთი დიდი ტრადიციების მატარებელმა ენამ და მისმა მწერალმა კავთისხევეში უნდა ეძებოს თავისი სამერმისო გეზი? ეს პირდაპირ სასაცილოა, ამხანაგო მიხეილ“. (მ. ჯავახიშვილის მინაწერი – „ჭყონიაც ამას იმეორებს“).

– „ვებრძოლოთ გადაჭარბებულ პროვინციალიზმებს, არ ვარგა სამტრედიულ-ხონურ, ქუთათურ დიალექტებზე წერა; არ ვარგა ნ. ლორთქიფანიძის და ჩვენი საყვარელი დ. კლდიაშვილის გეზი, არც ს. მგალობლიშვილის, ნ. ლომოურის, მ. ჯავახიშვილის „ქართლური“ პარტიკულარიზმი (ხაზი ჩვენია -გ. გ.). ახალ ეპოქაში მე მომიხდა პოეტური პროზის დამკვიდრება. არასოდეს ყოფილა ქართულში არაპოეტი დიდი ოსტატი სიტყვისა. (მ. ჯავახიშვილის მინაწერი: „ქართული ენის მწვალბელი“)...

მ. ჯავახიშვილის გამოუქვეყნებელი წერილიდან ჩვენ მხოლოდ იმ მომენტებზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომლებიც კ. გამსახურდიას შეეხება:

მიხეილ ჯავახიშვილი: „გამსახურდია წერს: „ქართული ენა ორი ელემენტის შეუღლებამ წარმოშვა: ქართველურ და ლაზურ-მეგრული ელემენტების შედეგებამ“, შედეგიც სამწუხარო გამოდგა”.

– „მეუბნებიან თითქოს მე ქართლ-კახური კილოკავის დომინანტობის მუდმივობა მწამდეს. ჩემს წერილში და სტენოგრამაში ამის ნატამალიც არ მოსჩანს. მოვლენათა მარადიულობა არასოდეს არა მწამდა და ასეთ სისულელეს არ ვიტყოდი“...

– „ჭყონიაც და გამსახურდიაც მარიგებენ: მიმოსვლა მატულობს, კულტურა ვრცელდება და ამიტომ საერთო ენა დამკვიდრდება და კუთხურ კილოს დომინანტობა მოესპობაო. ეს მარტივი ჭეშმარიტება ექვსი წლის წინათ მეც გამოვთქვი. მაგრამ ეს სანატრელი დრო ჯერ შორსაა, ჯერ კი ქართული ენის მორფოლოგიურ-სინტაქსურ სისტემას ამჟამადაც უძევს ქართლურ-კახური...”

– „კ. გამსახურდიას წერილს სულ სხვანაირი სუნი ასდის. ის სწერს: „ქართული ენა ორი ელემენტის შეუღლებამ წარმოშვა: ქართველურ და ლაზურ-მეგრულის შედეგებამ“. მეგრულმა ნაკადმა ქართულ ენას დიდი სიკეთე დასდო, მაგრამ ისიც ვიცით, რომ ქვემო-იმერულის კილო ამ შეუღლების კანონიერი შვილია, რომელიც თვითონ გამსახურდიასაც ეხამუშება”.

– „ერთი უცნაური ამბავი ემართება გამსახურდიას (და სხვებსაც): ის გულმოდგინედ სწიხლავს ქართლურ კილოს – ლომოურს, მგალობლიშვილს, მეც (მამასადამე ილიასი, აკაკისა და ვაჟას ქართულსაც) და ამავე დროს გულმოდგინედ ცდილობს თავის ქართულს უმთავრესად ეს კილო დაუდოს საფუძვლად, მის ლექსიკაში ათიოდე მეგრული სიტყვა მოსჩანს და ათასი ქართლური”.

– „გამსახურდია იცინის: „მწერალმა კავთისხევში უნდა ეძებოს თავისი სამერმისო გეზი? ეს პირდაპირ სასაცილოა, ამხანაგო მიხეილ“. დიახ, კავთისხევშიც უნდა ეძებოს, ვინაიდან იქვე მახლობლად ეძებეს და იპოვეს საუცხოვო პროზა ილიამ (საგურამო, არაგვი), ვაჟამ (არაგვი, თიანეთი), ივ. მაჩაბელმა (ლიახვი), მგალობლიშვილმაც და ლომოურმაც, რომელნიც გამსახურდიას ქართული ენის პროფესორებად გამოადგებიან“...„გამსახურდიას კავთისხეველებისა დიდი ვალი მართებს. წავიდეს და კიდევ ისესხოს... არ წავა? ნუ წავა. ისევ თავის გზით იაროს“. „მაგრამ საქმეც ის არის, რომ გამსახურდიას არავითარი გზა არ გააჩნია, არ იცის, რას მიემხროს და ვის შეუტოს...“ „გამსახურდიას უგზობობას ორი რამეც ადასტურებს. პირველი: მან ვაჟას პროზა მოიწონა (ჯერ უარჰყოფდა და ამავე დროს

კავთისხეური კილო ითაკილა). მეორე: ორი წელიწადია მერჩულის პროზა თავის დრომად გამოაცხადა და ჩვენც მოგვიწოდებს მოგვეყვითო...”

სამწუხარო ის არის, რომ მ. ჯავახიშვილის საპასუხო წერილი გაზეთმა არ გამოაქვეყნა, თორემ, უეჭველია, დისკუსია გაგრძელდებოდა – კ. გამსახურდია ამ შენიშვნებს უპასუხოდ არ დატოვებდა...

ჩვენ მხოლოდ თვალსაზრისები წარმოვადგინეთ, პოზიციები ვაჩვენეთ... შეფასებას (მითუმეტეს ანალიზს) არც ვცდილვართ – არ მიგვაჩნია გამართლებულად ამ გადასახედიდან...

ფაქტია, ესაა ორი ბუმბერაზი მწერლის შეჯახება ენობრივ ასპარეზზე; პოზიციების შეჯერება და გარკვევა...ცხადია, მოგებული ამ შემთხვევაში ქართული ენაა, რომელსაც ორი ასეთი ქომაგი ჰყავდა... XX საუკუნის დასაწყისი ამითაც არის მნიშვნელოვანი ქართული ენის ისტორიაში...

ლიტერატურა:

- გ. გოგოლაშვილი, მეოხად ჩუენდა, ილია და აკაკი, იაკობი, 2020;
- კ. გამსახურდია, თხზულებანი, ტ. VII, თბ., 1965,
- კ. გამსახურდია, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1967,
- მ. ჯავახიშვილი, წერილები, თბ., 2001.
- ქ. ჯავახიშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრება, 1991

Giorgi Gogolahvili

Arn. Chikobava Linguistic Institute

M.Javakhishvili and K. Gamsakhurdia's controversy over language issues

Abstract

At the beginning of the XXth century, two prose writers were added to the large family of Georgian writers – Mikheil Javakhishvili and Konstantine Gamsakhurdia; Two classic writers... The language situation in Georgia is wuite difficult. Mikheil Javakhishvili, when assessing the current linguistic situation, writes;”Here, the biggest task is to clean the language, and the first commander of this case should be a Georgian writer, and if the latter can expose others, he must first heal himself”.

And he took over the leadership of this case... Soon K. Gamsakhurdia stood up... The unity of M. Javakhishvili and K. Gamsakhurdia was the force that was able to cintinue the traditional linguistic master line of the XIX century with dignity in the XX century.